

Magyar Egyházzene XXIV (2016/2017) 71–76

DOKUMENTUM

Szautner Zsigmond

Beszámoló Budapestről, a magyar egyházzenei
reformtörekvésekről¹

A magyar fővárosban igen sokféle és színvonalas a zenei élet, méltán hasonlítható össze Európa többi nagyvárosával. A zenei paletta színes és változatos: az operaelőadásoktól kezdve a filharmonikus koncerteken, oratórium- és kantátaelőadásokon, kórus- és kamarazenén át egészen a dalárdákig és műkedvelő előadásokig terjed. Nemcsak a koncertidőszakban, hanem azon kívül is gyakran előfordul, hogy naponta három-négy előadást tartanak. Mindezek után ki kételkedne abban, hogy az egyházi zenéről is hasonlókat mondhatunk el?²

Szautner Zsigmond (1844–1910) karnagy, orgonaművész, tanár és zeneszerző a XIX. század végi magyar egyházzenei élet jelentős személyisége volt. A cikk német eredetije a Musica Sacra 1888 21. Jg., Nr. 4, 3. April 53–55. lapjain jelent meg „Aus Budapest in Ungarn” címmel.

Negyedszázaddal ezelőtt a komolyzenei élet főként a templomhoz kötődött, és akkoriban minden plébániai és rendi templomban rendszeres volt a liturgikus zenei szolgálat. Ma azonban még a két főtemplomban (Buda – vár, Pest – belváros) sincs megfelelő egyházi zene. A templomi együttesek repertoárján szerepelnek ugyan a musica sacra igényes alkotásai, hiszen nagy ünnepeken zenekarkíséretes, reprezentatív miséket adnak elő, (többek között

¹ Szautner Zsigmond (1844–1910) vezető tisztségeket töltött be a főváros zenei életében: 1878-tól a Budai Ének- és Zeneakadémia igazgató-karnagyja és tanára volt, irányította a Budai Egyházi Zeneegyletet, majd 1885–1886-ig a várplébániatemplom ideiglenes karnagyaként működött. 1886-tól a belvárosi főplébániatemplom karnagyja lett, 1892-től pedig a Magyar Országos Királyi Zeneakadémia tanára, ahol gregorián tantárgyat, majd karéneket és karnagyképző gyakorlatot tanított. Két misét, két oratóriumot és több kisebb egyházi művet írt. Korának jelentős zeneszerzőjeként és orgonaművészeként tartották számon. Ld.: *A zene* 1910. II. évf. 12. sz. 240., HORVÁTH Ágnes: „A főplébániatemplom egyházzenei élete a XVII. századi kezdetektől napjainkig”, in Hegedűs András (szerk.): *„Az idők tanúja” A pesti Nagyboldogasszony-templom története*. Budapest-Belvárosi Plébánia, Budapest 2016. 139.

² Szautner Zsigmond a fővárosi egyházzenei reformtörekvéseket mutatja be a XIX. század utolsó harmadából. Szautner 1878-ban Bogisich Mihállyal hivatalos regensburgi tanulmányúton vett részt. Kapcsolata ezután is élő maradt a cecilianizmus központjával: belvárosi főtemplomi karnagyként a regensburgi Pustet kiadótól több kottát, liturgikus könyvet is beszerzett kórusának, folyóiratokat rendelt, melyek a templom történeti kottatárában ma is megtalálhatók. Írása jellemzően XIX. századvégi: főként saját eredményeiről számol be, és a köztudottan Liszt-ellenes karnagy stílusa nem mentes a személyeskedéstől sem. Az egyházi zene kapcsán kizárólag többszólamú zenéről ír, a gregoriánról nem ejt szót.

L. Cherubini és W. A. Mozart *Requiem*-ét, L. van Beethoven *Missa Solemnis*-ét, J. Haydn és J. N. Hummel miséit), a nagyhéten pedig a cappella művek kerülnek sorra a reneszánsz vokálpolyfónia rangos zeneszerzőitől (például G. P. da Palestrina, T. L. de Victoria, G. Croce és F. Roselli), valamint ceciliánus szerzőktől (például F. Witt). Azonban ezek az előadások inkább ritkaságszámba mennek, míg az egyházi év túlnyomó részét (évközi vasárnapok, egyszerűbb ünnepnapok) a hanyatlás jellemzi.

A hivatásos, fizetett kórus létszáma túl alacsony ahhoz, hogy a kórushangzás a kor kívánalmainak megfeleljen, s a zenészek fizetése is változatlan már 40 éve. Ezen bajok orvoslására semmi sem történik, ugyanakkor manapság egy kórusal szemben sokkal nagyobb követelményeket támasztanak, mint korábban.

A fent leírt problémák megreformálására többször is kísérletet tettek, azonban ezek a kezdeményezések sosem a professzionális zenészek köréből indultak, hanem a műkedvelőktől, akik templomi szolgálatuk révén feljogosítva érezték magukat erre. Így jött létre 21 évvel ezelőtt a Budai Egyházi Zeneegylet. Az egylet elnöke dr. Augusz Antal báró volt, Liszt Ferenc legközelebbi barátja. Bizonyára neki volt köszönhető, hogy Liszt az egylet élére állt.³

Liszt részt vett 1884-ben, Eichstädtben a német ceciliaegyesületek közgyűlésén. Az itt hallott egyházzenei előadások mély hatással voltak rá, és mintaként szolgáltak a Budai Egyházi Zeneegylet működéséhez. Liszt az eszményi templomi zene megvalósításához a *Musica Divina* sorozat⁴ addig megjelent összes kötetét megvásárolta, és az egyletnek ajándékozta. A kórus repertoárjába beemelte G. P. da Palestrina, O. Lassus, L. Hassler és F. Witt miséit. Kezdetben minden próbán megjelent, hogy a dologért igen lelkesedő Kneifel Antal karnagynak⁵ megadja a szükséges instrukciókat a betanításhoz. A Mátyás templomban mutatkoztak be, Palestrina *Missa brevis*-ével, nagy sikerrel. Liszt egyre több a cappella misét és motettát vett fel az évek során a repertoárba (például F. Witt: *Missa in honorem sancti Augustini* misé-jét, sőt még G. P. da Palestrina híres *Missa Papae Marcelli* misé-jét is). A kórus liturgikus szolgálatai alkalmával a templom mindig zsúfolásig megtelt az áhítatos hívőkkel, és a szakmai színvonal is kiváló volt, bár a regensburgi és különösen az eichstädti mintaelőadásokhoz nem volt fogható. Megemlítendő, hogy ezek

³ A Budai Egyházi Zeneegyletnek később egy ideig Szautner Zsigmond is karnagya volt (lásd feljebb).

⁴ A regensburgi központú német cecilianizmus mozgalom egyik célkitűzése volt a XVI. század egyházi a cappella zenéjének feltámasztása, ezért új kiadásokkal tette hozzáférhetővé a Palestrina-korszak egyházi zenéjét a *Musica Divina* gyűjtemény és a Palestrina-összkiadás keretében. Karl Heinrich WÖRNER: *A zene története. Tankönyv és kézikönyv egy kötetben*. Ford. Bősze Ádám és Ránki András. Vivace Zenei Antikvárium és Kiadó, Budapest 2007. 434–435.

⁵ Kneifel Antal néhány hónapig, 1884 decemberétől 1885 februárjáig a Budavári Koronázó (Mátyás) templom regens chorija és orgonistája volt. HORVÁTH Ágnes: *A pesti főtemplom zenei élete a XIX. század közepén, Bräuer Ferenc karnagyi működésének tükrében (1839–1871)*. DLA-értekezés, Budapest 2012. 366.

az a cappella előadások csak az adventi és a nagyböjti időre terjedtek ki, a liturgikus év többi időszakában hangszeres zene volt. Egy idő után azonban mind a hallgatóság, mind a közreműködők elteltek a régi zenével, és a folyamat stagnálni kezdett. Illendő, hogy megemlékezzünk e ponton Kneifel karnagy működéséről.

Kneifel Antal a Krisztinavárosban volt karnagy, és az angolkisasszonyok iskolájában tanított. Egyedül az ő kórusa énekelt rendszeresen ceciliánus zenét. A lányiskolában Haller, Greith, Singenberger és Witt miséit és motettáit tanította, amiket minden vasár- és ünnepnapon megszólaltattak. Ő vezette be a gregorián miseválaszokat, és azon buzgólkodott, hogy a liturgia zenei része minél teljesebb legyen. Sajnos a halál alkotóerejének csúcsán ragadta el tőlünk. Hasonló értékrenddel működött énektanárként e cikk írója a buda-vízivárosi leány polgáriskolában.

A magyar iskolatörvények szerint a III. és IV. osztályban három- és négyszólamú homofon és polifon műveket kell tanítani. Amíg homofon énekgyakorlatokból és kórusművekből bőséges a választék, addig a polifon művekről ez sajnálatos módon nem mondható el. Írtam tehát Michael Haller úrnak, a regensburgi régi kápolna regens chorijának, érdeklődve az ottani énekkutatásról. Haller úr szívélyesen tájékoztatott, és hatására az ő Vademecumát választottam útmutatóul saját oktatási kézikönyvem megírásához. Ezentúl, hogy a fent említett polifon tananyag hiányát pótoljam, kimásoltam Stehle *Preismesse*-jéből, valamint M. Haller két- és háromszólamú miséiből az énekszólamokat szöveg nélkül, és ezeket alkalmaztam énekgyakorlatként. Fontos megemlíteni, hogy a szöveget azért sem írtam a dallamok alá, mert Budapesten valamennyi iskolában vallásszabadság van érvényben, következésképp nem tehettem meg, hogy ezt a miseordináriumot más felekezetűekkel énekeltessem. Az azonban a növendékek egyéni döntésére volt bízva, hogy a miseszöveget a hangjegyek alá írják-e. Egyúttal azt az ígéretet kaptam, hogy ha a tanulók szeretnék, és mind a szülők, mind az iskolaigazgatás beleegyeznek, akkor a misét templomban is előadhatjuk. A fiatalok öröme határtalan volt, és miután a latin szöveget tökéletesen elsajátították, a zeneművet elénekeltük a Szent Anna-templomban. Így vált tanári tevékenységem indirekt módon cecilianista működéssé. Az egyik legolvasottabb magyar újság, az *Ellenőr* a következőket írta egy későbbi előadásról: „Pünkösdhétfőn a vízivárosi kapucinus templomban a polgári iskola diáklányai M. Haller polifon háromszólamú miséjét énekeltek. Az ének oly szépen áradt, hogy mindenki örömét lelte benne, és az iskolának, ahol N. N. [Szautner Zsigmond] úr az énektanár, csak gratulálni lehet. Példáját – tudniillik, hogy iskolás tanulókat von be a templomi szolgálatba – aztán követte a főváros többi énektanára is. Felesleges bizonygatni, hogy a gyermekek énekelt imája hogyan növelte a hívek zene iránti vonzalmát, és segítette az istentisztelet magasztosságát.”

Gyermekkórusommal ezután gyakran mentünk vendégszereplésre, számos templomba hívtak meg bennünket. Az öröm azonban nem tartott sokáig. Amikor egyszer – szintén felkérésre – egy budapesti templomban léptünk volna fel, a szereplés előtt egy nappal arról értesítettek, hogy semmi keresnivalónk ott. Másnap ugyanis a misét „sub infula” celebrálják, következésképp a nagymise „ünnepélyes” lesz.⁶ Ez az eset a gyerekeket és a szülőket is nagyon felháborította. Ez történt 1878-ban. Érthető, hogy néhány ilyen esemény lehúti az ember ambícióját, főképpen az, hogy a tiszta törekvést éppen egy egyházi személy akadályozza meg.

Hogy a hangszeres zenét is jobb irányba tereljük, Greith, Habert, Brosig és Feigle miséit tanultuk. Azonban e téren számottevő eredményt nem tudtam elérni, mert túl nagy volt a sóvárgás J. Haydn és Mozart után.

Összefoglalva, a reformtörekvések nem hoztak tartós eredményt. Annyit azonban mégis sikerült elérnünk, hogy nagypéntek délutánján nemcsak J. Haydn *Krisztus hét szava a keresztfán* című oratóriumát adják elő, hanem részben klasszikus, részben kortárs vokális kórusműveket, valamint emellett kibővítették az adventi és a nagyböjti repertoárt is. Néhányszor sorra került Witt *Improperien*-je és *Stabat Mater*-e, valamint régi magyar népdalok Bogisich Mihály feldolgozásában. Bogisich érdemei a templomi zene jobbá tétele körül közismertek. Zenei képzettsége és a régi egyházi zenéről való szerteágazó tudása főképp nagyszabású monográfiájában mutatkozik meg, mely 1879-ben jelent meg Egerben. A címe: *A keresztény egyház ősi zenéje az apostoli időktől a németalföldi iskola 1450-es megalapításáig*.⁷

Az elmondottakból világosan látszik, hogy az egyházi zene megújítása Budapesten évek óta a német Cecilia-mozgalom szellemében történt. A reform azonban nem válhatott széles körűvé, mert személyekhez, és nem intézményekhez kötődött. E. J. úr így írt erről a helyzetről a *Fliegende Blätter* hasábjain:⁸ „Nálunk a reformok többnyire csak a reformáló személyiségén keresztül jönnek létre. Amennyiben a személy abbahagyja a munkálkodását, úgy az ígéretes kezdemények is befejeződnek.” Budapesten a 22 katolikus templom (ebből 15 plébánia) között jelenleg egyetlen sincs, amelyben kizárólag ceciliánus zenét művelnének. Rendkívül sajnálatos, hogy a Budai Egyházi Zeneegylet megszűntette a tevékenységét, amin egyébként egyáltalán nem lehet csodálkozni. Az anyagi segítség hiánya, és még inkább a közömbösség

⁶ Az infula vagy mitra püspöksüveget jelent. A mise celebránsa, bár nem püspök, jogosult lehet infulában misézni (pl. apátok kiváltsága).

⁷ Bogisich Mihály (1839–1919) gimnáziumi tanulmányait a pesti piaristáknál végezte, majd a Pázmáneum növendéke lett. 1863-ban szentelték pappá. Énekelni a Nemzeti Zenedében tanult hat évig. 1871 és 1878 között a budai Ének- és Zeneakadémia, 1876 és 1882 között a Nemzeti Zenede titkára volt. 1881-től a budapesti egyetemen általános és egyházi zenetörténetet tanított. 1882. június 28-tól budavári plébános lett. 1888-ban jelent meg népénekgyűjteménye, az *Őseink buzgóssága*. 1897-ben megalapította az OMCE-t (Országos Magyar Cecília Egyesület), melynek haláláig elnöke volt. Diós 1993. I. 886–887.

⁸ *Fliegende Blätter* 1888. 12.

az, ami fokozatosan elapasztotta buzgalmukat. Az egyesület önzetlen és áldozatos működésével kapcsolatban sem a klérus, sem a kórusvezetők oldaláról soha nem mutatkozott megérdemelt érdeklődés. A fővárosban működő 20 regens chori közül talán öt ért a valódi egyházi zenéhez. Látóköriük sajnos legfeljebb Bécsig ér el, és ott is csak az Augustinerkirché-től a Hofkapellé-ig. Ha fel akarnánk tenni a kérdést, hogy ezek az urak mit tettek a zenéért, a válasz kézenfekvő. Saját maguk komponáltak valamit, legalább erre büszkék lehetnek. Nemrég ezt lehetett olvasni egy újságban:⁹ „Májusban egy 10 órai nagymisén N. N. karnagy az ő saját zenekarkíséretes miséjével mutatkozott be. Az újonnan kinevezett regens chori e művén keresztül megcsodálhattuk zeneszerzői tehetségét, hangszerelési jártasságát.” Kézbe véve a dicséret zeneszerző-karnagy említett művét, első pillantásra látható, hogy szólamvezetése egy felzavart nyáj zűrzavarához hasonlít. Természetesen nagyzenekarra íródott, amelyben a vonós-, a fa- és rézfúvós hangszerek a megfelelő énekszólammal unisono haladnak, így csatazaj érzetét keltik a templomban. E lárma mellett Greith miséi valóban egyhangúnak tűnhetnek.

Ami a két főtemplom repertoárját illeti, ez egy éve a következő zeneszerzők műveiből áll: Bogisich Mihály, Brosig, L. Cherubini, Feigler Viktor, Greith, J. Haydn, Horák, J. N. Hummel, Lux, W. A. Mozart, Pembauer, Vavrincez Mór és Zsaskovszky. Mivel Vavrincez még nem ismert, itt jegyezzük meg, hogy egy éve ő a budai főplébániatemplom regens choriája. Számos világi kompozíción kívül írt még három misét, bár nem ceciliánus stílusban, de magas színvonalon, és rendkívül érdekes hangszereléssel. Adventben és nagyböjtben váltakozva Greith, Habert, Haller, Stehle és Witt művei adatnak elő. Végezetül felsoroljuk, milyen többszólamú kórusműveket énekelt a belvárosi főplébániatemplom együttese 1887 nagycsütörtökén:

Lamentáció (Jeremiás próféta siralmi) Lickl harmonizációjával

C. Croce *Responzóriumok*

Palestrina *Improperien*

Fr. Roselli *Adoramus te Christe*

Vittoria *Responzóriumok*

Witt *Stabat Mater*

A *Pester Lloyd* ezt írta az előadásról: „A húsvéti ünnepek kezdetén a hívek méltó zenei élményben részesülhettek. A türelmetlenül várt reform a városi plébániatemplomban immár végre nyilvánvaló alakot öltött a művészi előadott egyházi zenében. Az egy éve fungáló regens chorit illeti az az érdem, hogy a főváros egyik legrangosabb egyházzenei repertoárját megteremtette.”

Fordította és a jegyzeteket írta: Horváth Ágnes

⁹ A cikk írója nem nevezi meg a pontos forrást.

*Szautner Zsigmond fényképe az
Országos Magyar Királyi Zeneakadémia
évkönyvéből (1910/11. tanév)*